

Προκόπιος Παυλόπουλος: Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στα Συντάγματα της περιόδου της Εθνεγερσίας του 1821

Αθήνα, 16.3.2026

Σε ομιλία του, με θέμα: “ Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στα Συντάγματα της περιόδου της Εθνεγερσίας του 1821”, κατά την Πανηγυρική Εκδήλωση του «Πατριωτικού Ομίλου Απογόνων Αγωνιστών του 1821 και Ιστορικών Γενών της Ελλάδος» για την επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου 1821, ο πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός και Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ κ. Προκόπιος Παυλόπουλος επισήμανε, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

«Πρόλογος

Η περίοδος μετά την Εθνεγερσία της 25^{ης} Μαρτίου 1821 και έως την ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού Κράτους με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830 χαρακτηρίζεται, τουλάχιστον υπό θεσμικοπολιτική έποψη, ιδίως από τον αποκαλούμενο «*συνταγματισμό*» των Ελλήνων και την συνακόλουθη τάση κατοχύρωσης, προεχόντως μέσω των Συνταγμάτων της περιόδου αυτής, των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Βεβαίως, ψήγματα ρυθμίσεων ως προς τα δικαιώματα αυτά εμπεριέχονται και στα «*Τοπικά Πολιτεύματα*» της περιόδου του 1821, όπως προκύπτει π.χ. από τις «*περί χρεών ή καθηκόντων του Πολιτικού Συντάγματος*» διατάξεις του «*Στρατοπολιτικού Διοργανισμού της Νήσου Σάμου*» της 12^{ης} Μαΐου 1821, από τις «*περί των γενικών δικαιωμάτων των κατοίκων της Νήσου Κρήτης*» διατάξεις του «*Προσωρινού Πολιτεύματος της Νήσου Κρήτης*» της 20^{ης} Μαΐου 1822, από τις διατάξεις του Πρώτου Κεφαλαίου του «*Οργανισμού της Γερουσίας της Δυτικής Ελλάδος*» της 9^{ης} Νοεμβρίου 1821, από τις διατάξεις περί «*Πολιτικών*» και περί «*Διακηρύξεως Δικαιωμάτων και Χρεών του Έλληνα*» της «*Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος*» της 15^{ης} Νοεμβρίου 1821 και από τις διατάξεις του «*Πρώτου Κεφαλαίου*» του «*Οργανισμού της Πελοποννησιακής Γερουσίας*» της 27^{ης} Δεκεμβρίου 1821. Όμως, μία πιο συστηματική και εμπεριστατωμένη κατοχύρωση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υπό την επιρροή κυρίως της Γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789 και της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων των

ΗΠΑ του 1791 κατά τροποποίηση του Συντάγματος των ΗΠΑ του 1787, επιχειρήθηκε από το 1822 έως το 1827 αρχικώς μέσω των Προσωρινών Συνταγμάτων της αγωνιζόμενης Ελλάδας (του 1822 και του 1823) και, εν τέλει, μέσω του οριστικού «Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος» του 1827. Ο προμνημονευόμενος «συνταγματισμός» των Ελλήνων της επαναστατικής περιόδου διαπνεόταν από την ανάγκη θεσμικής εμπέδωσης του εγχειρήματος δημιουργίας ενός ανεξάρτητου και αυτόνομου Νεότερου Ελληνικού Κράτους, το οποίο ευοδώθηκε, όπως προαναφέρθηκε, το 1830. Ενώ η δια των Συνταγμάτων τούτων πρόιμη κατοχύρωση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπνεόταν, αντιστοίχως, από την ανάγκη θεσμικής εμπέδωσης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των αγωνιζόμενων Ελλήνων ως έκφρασης στην πράξη της Ελευθερίας τους μετά από τέσσερις αιώνες μαρτυρίου εξαιτίας της τυραννίας του αιμοσταγούς οθωμανικού ζυγού. Χαρακτηριστικό εν προκειμένω είναι το προοίμιο των δύο πρώτων προσωρινών Συνταγμάτων, ήτοι του «Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος», του 1822 και του «Νόμου της Επιδαύρου», του 1823, το οποίο είχε ως εξής: *“Το Έλληνικόν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένω Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, «τὴν Πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν»”*.

I. Η θεσμική παρακαταθήκη του Ρήγα Βελεστινλή: «Τα Δίκαια του Ανθρώπου»

Πρέπει ευθύς εξαρχής να τονισθεί emphaticώς ότι η επιρροή των θεσμικών και πολιτικών θέσεων του Ρήγα Βελεστινλή στην σκέψη και στις προθέσεις των αγωνιζόμενων, ποικιλοτρόπως, Ελλήνων για την εν γένει οργάνωση του μελλοντικού ανεξάρτητου και αυτόνομου Ελληνικού Έθνους-Κράτους δεν είναι αμελητέα. Εθνομάρτυρας και πρόδρομος της Εθνεγερσίας του 1821, ο Ρήγας Βελεστινλής επηρεάσθηκε, ενωρίς και εντόνως, από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Στα δε επιμέρους συγγράμματά του, γραμμένα στην δημώδη γλώσσα, είναι καταφανής η προσπάθειά του να φέρει σε επαφή τους Έλληνες με τις «νέες ιδέες», που είχαν αρχίσει να κυριαρχούν στην Ευρώπη της εποχής.

A. Η «Νέα Πολιτική Διοίκησης» του Ρήγα Βελεστινλή ως οιονεί προπομπός της θεσμικής θεμελίωσης του Νεότερου Ελληνικού Κράτους

Η «Νέα Πολιτική Διοίκησης» του Ρήγα Βελεστινλή –υπό τον τίτλο «Ρήγα του φιλοπάτριδος, Νέα Πολιτική Διοίκησης των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας. Υπέρ των νόμων –ελευθερία, ισονομία, αδελφότης– και της Πατρίδος», όπως τυπώθηκε το 1797 στην Βιέννη, φέρει όλα τα ουσιώδη χαρακτηριστικά ενός, έστω και πρωτόλειου, «σχεδίου Συντάγματος».

1. Τα ουσιώδη θεσμικά χαρακτηριστικά της «Νέας Πολιτικής Διοικήσεως» του Ρήγα Βελεστινλή

Η «Νέα Πολιτική Διοίκησης» εμπεριέχει το σύνολο των, άκρως φιλελεύθερων για την εποχή του, απόψεων του Ρήγα Βελεστινλή και αναδεικνύει, επιπροσθέτως, τις επαναστατικές του ιδέες με αποδέκτες τους απανταχού Έλληνες, προκειμένου να προετοιμασθεί η Εθνεγερσία για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Τούτο προκύπτει από τα τέσσερα επιμέρους τμήματα, τα οποία συνέθεσαν την «Νέαν Πολιτικήν Διοίκησιν», με την εξής κατάταξη:

- α)** Το πρώτο τμήμα –που αναδεικνύει τις, ήδη έκδηλες, επαναστατικές ιδέες του Ρήγα Βελεστινλή, κράμα Διαφωτισμού αλλά και μίας μορφής Ρομαντισμού, εν πολλοίς– εμπεριέχει την «Επαναστατικήν Προκήρυξιν υπέρ των Νόμων της Πατρίδος». Άκρως αντιπροσωπευτικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα: «Ο μέχρι τούδε λέγω δυστυχής ούτος λαός βλέπωντας ότι όλαι τού αι θλίψεις και όδύνη, τὰ καθημερινὰ δάκρυά του, ό άφανισμός του, προέρχονται από την κακήν και άχρειεστάτην διοίκησιν, από την στέρησιν καλών νόμων, άπεφάσισεν έναυδριζόμενος μίαν φορά να άτενίση προς τον ούρανον, να έγείρη άνδρείως τον καταβεβαρημένον τράχηλόν του, και ένοπλίζοντας έμμανώς τούς βραχιόνάς του με τὰ άρματα της έκδικήσεως και της άπελπισίας να έκβοήση μεγαλοφώνως ένώπιον πάσης της Οίκουμένης, με βροντώδη κραυγήν τὰ ίερά και άμωμα δίκαια όποδ θεόθεν τῶ έχαρίσθησαν διά να ζήση ήσύχως επάνω είς την γήν. Όθεν διά να ήμποροῦν όμοθυμαδόν όλοι οι κάτοικοι να συγκρίνωσι πάντοτε με άγρυπνον όμμα τὰ κινήματα της Διοικήσεως των διοικούντων, με τον σκοπόν της κοινωνικής αυτών νομοθεσίας,

ἐκτινάζοντες ἀνδρικῶς τὸν οὐπίδανὸν ζυγὸν τοῦ δεσποτισμοῦ, καὶ ἐναγκαλιζόμενοι τὴν πολύτιμον ἐλευθερίαν τῶν ἐνδόξων προπατόρων των, νὰ μὴν ἀφεθῶσιν οὐδέποτε νὰ καταπατῶνται ὡς σκλάβοι εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὴν ἀπάνθρωπον τυραννίαν, νὰ ἔχη ἕκαστος ὡς ἂν λαμπρὸν καθρέπτην ἐμπροσθὰ εἰς τὰ ὀμμάτιά του τὰ θεμέλια τῆς ἐλευθερίας, τῆς σιγουρότητος καὶ τῆς εὐτυχίας του, νὰ γνωρίζουν ἐμφανέστατα οἱ κριταὶ ποῖον εἶναι τὸ δυσαστόφρευκτον χρέος των πρὸς τοὺς κρινομένους ἐλευθέρους κατοίκους, καὶ οἱ νομοθέται καὶ πρῶτοι τῆς διοικήσεως τὸν εὐθύτατον κανόνα καθ' ὃν πρέπει νὰ ρυθμίζεται καὶ ν' ἀποβλέπη τὸ ἐπάγγελμά των πρὸς εὐδαιμονίαν τῶν πολιτῶν, κηρύττεται λαμπροφανῶς ἡ ἀκόλουθος δημοσία φανέρωσις τῶν πολυτίμων δικαίων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἐλευθέρου κατοίκου τοῦ βασιλείου».

β) Το δεύτερο τμήμα, ὑπὸ τον τίτλο «*Τα Δίκαια του ἀνθρώπου*», ἀποτελεῖ ἓνα σχέδιο θεσμικῆς κατοχύρωσης, με συνταγματικὴ βάση, των Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων του Ἀνθρώπου, προφανῶς ἐπηρεασμένο περισσότερο ἀπὸ τὴν Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ἀνθρώπου καὶ του Πολίτη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1789. Στὸ τμήμα αὐτό, καὶ ἰδίως στὸ ἀρθρο 1, ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς φανερώνει τὶς ἐπιρροές που εἶχε ὑποστει ἀπὸ τὴν θεωρία περὶ «*Κοινωνικοῦ Συμβολαίου*» : «*Ὁ σκοπὸς ὁποῦ ἀπ' ἀρχῆς κόσμου οἱ ἄνθρωποι ἐσυμμαζώχθησαν ἀπὸ τὰ δάση τὴν πρώτην φοράν διὰ νὰ κατοικήσουσιν ὅλοι μαζὺ κτίζοντες χώρας καὶ πόλεις, εἶναι διὰ νὰ συμβοηθῶνται, καὶ νὰ ζῶσιν εὐτυχισμένοι, καὶ ὄχι νὰ συναντιπρώγωνται, ἢ νὰ ῥουφᾷ τὸ αἷμά τους ἕνας. Τότε ἔκαμαν βασιλέα διὰ νὰ ἀγρυπνῆ εἰς τὰ συμφέροντά των, διὰ νὰ ἦναι βέβαιοι εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν φυσικῶν δικαίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ τοὺς τὰ ἀφαιρέσῃ κανένας ἐπὶ τῆς γῆς.»*

γ) Το τρίτο τμήμα φέρει τον τίτλο «*Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*», σε 124 ἀρθρα. Πρόκειται περὶ ολοκληρωμένου σχεδίου Συντάγματος γιὰ τὸ μελλοντικὸ Ἑλληνικὸ Κράτος, τὸ ὁποῖο μάλιστα ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς οραματίζεται, ὅπως προκύπτει ἀβιάστως ἀπὸ τον σχετικὸ ὡς ἄνω τίτλο, οργανωμένο σε δημοκρατικὰ θεμέλια. Καὶ μάλιστα θεμέλια μίας μορφῆς Ἀντιπροσωπευτικῆς Δημοκρατίας, ὅπου κυριαρχοῦν οἱ ἀρμοδιότητες του σώματος των ἐκλεγμένων ἀντιπροσώπων, ἀρα ἀντιπροσώπων

περιβεβλημένων με γνήσια δημοκρατική νομιμοποίηση, περίπου στο πρότυπο της «*Κυβερνώσας Βουλής*».

- δ) Το τέταρτο τμήμα παραθέτει, ως κατακλείδα, τον «*Θούριο*» του Ρήγα Βελεστινλή, πραγματικό «*vademecum*» των Νεοελλήνων έως την έκρηξη της Εθνεγερσίας του 1821 αλλά και μετέπειτα.

2. Οι επιρροές πάνω στο θεσμικοπολιτικό έργο του Ρήγα Βελεστινλή.

Από πλευράς Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το έργο του Ρήγα Βελεστινλή φέρει, όπως ήδη τονίσθηκε, έντονη την σφραγίδα της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789 –με τις μετέπειτα συμπληρώσεις της το 1792– δηλαδή των ιδεωδών της Γαλλικής Επανάστασης, όπως προκύπτει από το προμνημονευόμενο δεύτερο τμήμα της «*Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*» που καταγράφει τα «*Δίκαια του ανθρώπου*».

- α) Σε ό,τι αφορά την πολιτειακή οργάνωση *stricto sensu*, η «*Νέα Πολιτική Διοίκησης*», με βάση το τρίτο τμήμα -που, όπως επίσης προαναφέρθηκε, φέρει τον τίτλο «*το Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας*»– αποδεικνύει ότι ο Ρήγας Βελεστινλής επηρεάσθηκε από το Γαλλικό Σύνταγμα του 1792. Δηλαδή το Σύνταγμα, το οποίο ψηφίσθηκε από την «*Convention Nationale*», την 20ή Σεπτεμβρίου 1792, υπό την επιρροή των «*Ορειωών*» («*Montagnards*») που επικράτησαν, στην τελική ευθεία σύνταξης του Συντάγματος, των «*Γιρουδίνων*» («*Girondins*»). Ας σημειωθεί, ότι το ως άνω Σύνταγμα της Γαλλίας καθιερώνει ένα σύστημα άσκησης της πολιτικής εξουσίας κατά βάση από την Βουλή, ήτοι ένα σύστημα «*Κυβερνώσας Βουλής*». Επίσης, άφηνε μεγάλο περιθώριο λήψης αποφάσεων και νομοθέτησης μέσω δημοψηφισμάτων, επιχειρώντας μία επανασύνδεση με θεσμούς Άμεσης Δημοκρατίας.

- β) Τέλος, σε ό,τι αφορά τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου, το Γαλλικό Σύνταγμα του 1792 προσέθεσε αρκετά στην προαναφερόμενη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789, όπως π.χ. τα δικαιώματα για λαϊκή βοήθεια, εργασία, εκπαίδευση και εξέγερση. Μάλιστα το τελευταίο μπορεί να θεωρηθεί και ως η απώτερη «*μήτρα*», η οποία «*γέννησε*» μετέπειτα αντίστοιχες διατάξεις σε πολλά άλλα Ευρωπαϊκά

Συντάγματα –μεταξύ των οποίων και τα Ελληνικά– για τις εγγυήσεις τήρησης του Συντάγματος. Χαρακτηριστικές είναι οι διατάξεις του άρθρου 120 παρ. 4 του ισχύοντος Συντάγματός μας: *«Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία».*

B. Τα σπουδαιότερα «Δικαιώματα του Ανθρώπου» στην σκέψη του Ρήγα Βελεστινλή

Απλή επισκόπηση των σκέψεων του Ρήγα Βελεστινλή, όπως αυτές εκτίθενται στα 35 άρθρα περί των *«Δικαίων του Ανθρώπου»* κατά τ' ανωτέρω, αρκεί για να αποδείξει ότι κατ' αυτόν τα σπουδαιότερα Θεμελιώδη Δικαιώματα ενός πραγματικά Ελεύθερου Ανθρώπου είναι :

- 1.** Τα δικαιώματα τα οποία απορρέουν από την εφαρμογή της αρχής της ισότητας, υπ' όλες της τις εκφάνσεις, και ιδίως της αρχής της ισότητας ενώπιον του νόμου (άρθρο 3).
- 2.** Το δικαίωμα των πολιτών να θεσπίζουν, από κοινού και εξ ίσου, τους νόμους οι οποίοι διέπουν την οργάνωση και την λειτουργία της Πολιτείας (άρθρο 4).
- 3.** Το δικαίωμα αναφορικά με την ίση πρόσβαση στα κάθε είδους αξιώματα καθώς και με την κατάργηση των κάθε είδους τίτλων ευγενείας (άρθρο 5).
- 4.** Το δικαίωμα που συνίσταται στην άσκηση της ελευθερίας της γνώμης καθώς και στην ανεμπόδιστη έκφρασή της (άρθρο 7).
- 5.** Το δικαίωμα σχετικά με την υπαγωγή καθενός στον φυσικό του δικαστή (άρθρο 10), το οποίο συνδέεται αναποσπάστως με την κατοχύρωση του τεκμηρίου αθωότητας (άρθρο 13).
- 6.** Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και η συνακόλουθη διακήρυξη ότι η απαλλοτρίωση επιτρέπεται μόνον όταν συντρέχει σπουδαία δημόσια ωφέλεια (άρθρα 19 και 20).

7. Και το δικαίωμα αντίστασης εναντίον της καταπίεσης, από όποιον και αν προέρχεται (άρθρο 33), το οποίο κορυφώνεται από το δικαίωμα επανάστασης εναντίον του τυράννου και της τυραννίας (άρθρο 35).

II. Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» του 1822

Η Α' Εθνική Συνέλευση που συνήλθε στην Επίδαυρο υπήρξε η πρώτη συνέλευση Αντιπροσωπευτικού Σώματος για όλη την ελεύθερη έως τότε Ελλάδα, με συντακτικές και νομοθετικές εν γένει αρμοδιότητες, ύστερα από την έναρξη της Εθνεγερσίας της 25ης Μαρτίου 1821. Το έργο της επηρεάσθηκε εντόνως από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης του 1789, και ιδίως από τις ιδέες της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Η Α' Εθνική Συνέλευση συνέταξε αφενός την «*Διακήρυξιν της Εθνικής Συνελεύσεως*», με την συμβολή του Αναστασίου Πολυζώιδη και, αφετέρου και κυρίως, το Σύνταγμα της Επιδαύρου, ως «*Προσωρινόν Πολίτευμα*» ή «*Προσωρινήν Διοίκησιν της Ελλάδος*». Ως προς αυτό καθοριστική υπήρξε η επιρροή των Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, Θεόδωρου Νέγρη και του Ιταλού –φυγάδα επαναστάτη από την Σαρδηνία– Vincenzo Gallina. Την επιτροπή σύνταξης του «*Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος*», το οποίο ψηφίσθηκε από την Α' Εθνική Συνέλευση την 1η Ιανουαρίου 1922, αποτελούσαν οι: Θεόδωρος Νέγρης, Γεώργιος Αινιάν, Δρόσος Μανσόλας, Ιωάννης Ορλάνδος, Πέτρος Σκυλίτζης, Αναγνώστης Μοναρχίδης, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Ιωάννης Κωλέττης, Φώτιος Καραπάνου, Παλαιών Πατρών Γερμανός Γ', Πανούτζος Νοταράς και Αθανάσιος Κανακάρης.

A. Ο φιλελεύθερος χαρακτήρας του «Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος»

Για τα δεδομένα της εποχής το «*Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*» μπορεί και πρέπει να χαρακτηριστεί ως Φιλελεύθερο και Δημοκρατικό. Και δεν πρέπει να υποτιμάται το γεγονός ότι οι επ' αυτού εργασίες της Α' Εθνικής Συνέλευσης έγιναν και υπό το βάρος των αντιδράσεων της «*Ιεράς Συμμαχίας*», η οποία κάθε άλλο παρά ήταν σύμφωνη με την δημιουργία ενός Έθνους-Κράτους με αμιγώς δημοκρατικά και φιλελεύθερα χαρακτηριστικά ως προς την οργάνωσή του. Το κείμενο του «*Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος*» αποτελούν 110

παράγραφοι, οι οποίοι διαιρούνται σε πέντε τίτλους και εννέα τμήματα. Τα περι των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εντάχθηκαν στον πρώτο τίτλο με δύο τμήματα, το ένα «Περί Θρησκείας» και το άλλο «Περί των Γενικών Δικαιωμάτων των κατοίκων της Επικρατείας της Ελλάδος», οι διατάξεις του οποίου έχουν ως εξής:

- «**§ α'** – Η επικρατούσα θρησκεία εις την Έλληνικην επικράτειαν είναι ή της Ανατολικής Όρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀνέχεται ὅμως ή Διοίκησις τῆς Ελλάδος πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν, καὶ αὐτέλει καὶ ἱεροπραγίαι ἐκάστης αὐτῶν ἐκτελοῦνται ἀκωλύτως.
- § β'** – Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσὶν Ἕλληνες, καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινὸς διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.
- § γ'** – Ὅσοι οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ὅμοιοι ἐνώπιον τῶν νόμων ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως ἢ βαθμοῦ, ἢ κλάσεως, ἢ ἀξιώματος.
- § δ'** – Ὅσοι ἔξωθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν ἢ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶν ὅμοιοι με τοὺς αὐτόχθονας κατοίκους ἐνώπιον τῶν Νόμων.
- § ε'** – Ἡ Διοίκησις θέλει φροντίσει νὰ ἐκδώσῃ προσεχῶς νόμον περὶ πολιτογραφήσεως τῶν ξένων, ὅσοι ἔχουσι τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνωσιν Ἕλληνες.
- § ς'** – Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα καὶ τιμὰς ἔχουσι τὸ αὐτὸ δικαίωμα· δοτῆρ δὲ τούτων μόνῃ ἢ ἀξιώτης ἐκάστου.
- § ζ'** – Ἡ ἰδιοκτησία, τιμὴ καὶ ἀσφάλεια ἐκάστου τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων.
- § η'** – Ὅλαι αὐ εἰσπράξεις πρέπει νὰ διανέμονται δικαίως εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ κλάσεις τῶν κατοίκων, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας· καμμία δὲ εἰσπραξις δὲν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου.»

B. Τα σπουδαιότερα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος»

Ο ως άνω πρώτος τίτλος του «Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος», «περί Θρησκείας» και «περί των Γενικών Δικαιωμάτων των κατοίκων της Επικρατείας της Ελλάδος», συνιστά την πρώτη συνταγματική κατοχύρωση Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην συνταγματική ιστορία της Ελλάδας. Μεταξύ των δικαιωμάτων αυτών περιλαμβάνονται, πρωτίστως, τα πολιτικά δικαιώματα. Σημαντική θέση κατέχει η κατοχύρωση της αρχής της Ισότητας, και μάλιστα υπό την στοιχειώδη αναλογική της έννοια, σε ό,τι αφορά τα δημόσια βάρη μέσω των εισπράξεων του Δημοσίου. Κατοχυρώνονται ρητώς, μεταξύ άλλων, τα δικαιώματα στην ιδιοκτησία, στην τιμή και στην ασφάλεια καθενός. Στα αξιοσημείωτα αυτής της

πρώτης συνταγματικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων συγκαταλέγεται και η, πρωτοποριακή για τα δεδομένα της εποχής, καθιέρωση της αρχής της αξιοκρατίας ως προς την πρόσβαση των Ελλήνων «*εις ὅλα τὰ ἀξιώματα καὶ τιμᾶς*», με την διάταξη «*δοτῆρ δὲ τούτων μόνη ἡ ἀξιώτης ἐκάστου*».

III. Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στον «*Νόμο της Επιδαύρου*»

Το Σύνταγμα του Άστρους, δηλαδή το αναθεωρημένο «*Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*» της Επιδαύρου που, όπως ήδη εκτέθηκε, είχε θεσπίσει η Α' Εθνική Συνέλευση την 1η Ιανουαρίου 1822, θεσπίσθηκε από την Β' Εθνική Συνέλευση, την 13η Απριλίου 1823, για να μείνει στην Συνταγματική μας Ιστορία ως ο «*Νόμος της Επιδαύρου*». Αν ανατρέξουμε στο χρονικό της συγκυρίας, μέσα στην οποία η Β' Εθνική Συνέλευση οδηγήθηκε στην ψήφιση του Συντάγματος αυτού, μάλλον πρέπει να δεχθούμε ότι οι μελέτες που του έχουν αφιερωθεί δεν είναι –τόσο σε αριθμό όσο και, κυρίως, σε ουσία– εκείνες που του αναλογούν σύμφωνα με την σημασία του στο πλαίσιο της οργάνωσης των συνταγματικών αντιρίδων του, υπό «*εκκόλαψη*» ακόμη, Νεότερου Ελληνικού Κράτους. Με άλλες λέξεις το Σύνταγμα του Άστρους του 1823 –εφεξής ο «*Νόμος της Επιδαύρου*»– αξίζει να ερευνηθεί, ιστορικά και θεσμικά, ακόμη περισσότερο, αν αναλογισθούμε την όλη συμβολή του στην σταδιακή εμπέδωση των συνταγματικών μας θεσμών εκείνη την κρίσιμη και ταραγμένη περίοδο της Εθνεγερσίας του 1821, που προηγήθηκε της κατά τα προμνημονευόμενα ίδρυσης του Νεότερου Ελληνικού Κράτους με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το οποίο υπογράφηκε από την Αγγλία, την Γαλλία και την Ρωσία την 3η Φεβρουαρίου 1830.

A. Οι περί των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διατάξεις του «*Νόμου της Επιδαύρου*»

Ο «*Νόμος της Επιδαύρου*» επέφερε σημαντικές και, οπωσδήποτε, βελτιωτικές αλλαγές ως προς τις εγγυήσεις της ακώλυτης άσκησης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, διευρύνοντας τον αριθμό τους και «*εμπλουτίζοντας*» ουσιαστικά τις σχετικές ρυθμίσεις του «*Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος*». Ήταν ακριβώς αυτή η τομή του «*Νόμου της Επιδαύρου*», η οποία προσέθεσε νέα και άκρως θετικά χαρακτηριστικά ως προς την δημοκρατική του διάσταση στο πλαίσιο της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας και, συνακόλουθα, ως προς την

προοδευτική φιλελεύθερη δομή και λειτουργία του. Τούτο προκύπτει σαφώς από τις ίδιες τις διατάξεις του πρώτου («περί Θρησκείας») και του δεύτερου («Περί των Πολιτικῶν Δικαιωμάτων των Ελλήνων») Τμήματος του «Νόμου της Επιδαύρου», οι οποίες έχουν ως εξής:

- «§ α'.** Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀνέχεται ὅμως ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν, καὶ αἱ τελεταὶ καὶ ἱεροπραγαί ἐκάστης αὐτῶν ἐκτελοῦνται ἀκωλύτως.
- § β'.** Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσὶν Ἕλληνες, καὶ ἀπολαμβάνουσι ἄνευ τινὸς διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὅμοίως Ἕλληνές εἰσι, καὶ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἀπολαμβάνουσι, ὅσοι ἔξωθεν ἐλθόντες, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν πάτριον ἔχοντες, καὶ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες ζητήσωσι, παρῤῥησιαζόμενοι εἰς τοπικὴν Ἑλληνικῆς Ἐπαρχίας Ἀρχήν, νὰ ἐγκαταριθμηθῶσι δι' αὐτῆς εἰς τοὺς πολίτας Ἑλλήνας.
- γ'.** Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ἴσοι ἐνώπιον τῶν Νόμων, ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως.
- δ'.** Ὅσοι ἔξωθεν ἐλθόντες κατοικήσωσι, ἢ παροικήσωσι εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶν ἴσοι μὲ τοὺς Ἕλληνας ἐνώπιον τῶν νόμων.
- ε'.** Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι δεκτοὶ ἐπίσης εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά, καὶ εἰς ὅλας ἐν γένει τὰς τιμὰς· δοτῆρ δὲ τούτων μόνη ἐκάστου ἡ ἀξίότης.
- ς'.** Ἡ ἰδιοκτησία, τιμὴ, καὶ ἀσφάλεια ἐκάστου Ἑλλήνου, καὶ παντὸς ἀνθρώπου, ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκομένου, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Νόμων.
- ζ'.** Ὅλαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νὰ διανέμονται δικαίως, καὶ ἀναλόγως εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας· κάμμία δ' εἴσπραξις δὲν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου· καὶ κἀνένας Νόμος περὶ εἰσπράξεως δὲν ἐκδίδεται, εἰμὴ διὰ ἓν καὶ μόνον ἔτος.
- η'.** Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ κοινοποιῶσι ἄλλως τε καὶ διὰ τῶν τύπων τὰς δοξασίας των, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἀκολούθους τρεῖς ὅρους·
- α'.** Νὰ μὴ γίνεται λόγος κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.
- β'.** Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσι εἰς τὰς κοινῶς ἀποδεδεγμένας ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς.
- γ'.** Νὰ ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν.
- θ'.** Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος· ἀργυρώνητος δὲ παντὸς γένους, καὶ πάσης θρησκείας, ἅμα πατήσας τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι ἐλεύθερος, καὶ ἀπὸ τῶν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.
- ι'.** Κἀνένας δὲν δύναται νὰ βιασθῇ νὰ διαφύγῃ τὸ ἀνῆκον κριτήριον.
- ια'.** Καθένας δύναται νὰ ἀναφέρηται πρὸς τὸ Βουλευτικὸν ἐγγράφως προβάλλων τὴν γνώμην του περὶ παντὸς πράγματος.
- ιβ'.** Ἡ Διοίκησις πολιτογραφεῖ ἄλλοεθνεῖς κατὰ τοὺς ἀκολούθους ὅρους·
- α'.** Νὰ διατριψῶσι πέντε ὀλόκληρα ἔτη, καὶ εἰς τὸ διάστημα τοῦτο νὰ μὴν ἀποδειχθῶσι ποτὲ ἐγκληματίαι, καὶ νὰ ἀποκτήσωσι ἐντὸς τοῦ πενταετοῦς διαστήματος ἀκίνητα κτήματα ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ.
- β'.** Τὰ μεγάλα ἀνδραγαθήματα, καὶ αἱ σημαντικαὶ ἐκδουλεύσεις εἰς τὰς χρείας τῆς Πατρίδος, ἐνούμεναι μὲ τὴν χρησιότητα τῶν ἠθῶν, εἶναι δικαιώματα ἰκανὰ

εις πολιτογράφησιν.

ιγ'. *Ὁ πολιτογραφούμενος ἀπολαμβάνει ἀμέσως τὰ δικαιώματα, κατὰ τοὺς §. β'.
§'. καὶ ἦ. τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ Παραστάτου, μετὰ δέκα ἔτη τῆς πολιτογραφήσεως.»*

B. Τα βασικά χαρακτηριστικά των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο πλαίσιο του «Νόμου της Επιδαύρου»

Από τις κατά τ' ανωτέρω διατάξεις του «Νόμου της Επιδαύρου» προκύπτουν και τα ακόλουθα ως προς την δι' αυτών κατοχύρωση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου:

1. Περί Θρησκείας και Πολιτικών Δικαιωμάτων

Με τις διατάξεις των άρθρων α' και β' του Α' και Β' Κεφαλαίου του Α' και Β' Τμήματος, ο «Νόμος της Επιδαύρου» επανέλαβε κατά πρώτο λόγο τις εγγυήσεις που αφορούν την Θρησκευτική Ελευθερία, όπως αυτές είχαν καθιερωθεί από το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος». Πλην όμως ως προς την άσκηση των Πολιτικών Δικαιωμάτων επέφερε καίρια διεύρυνση, προς δύο κατευθύνσεις:

α) Από την μία πλευρά στους φορείς των Πολιτικών Δικαιωμάτων συμπεριέλαβε όχι μόνο τους αυτόχθονες κατοίκους της Ελληνικής Επικράτειας που «πιστεύουν εἰς Χριστόν» αλλά και όσους ήλθαν από την αλλοδαπή και μιλούσαν την Ελληνική Γλώσσα, εφόσον «πιστεύουν εἰς Χριστόν», και παρουσιάσθηκαν ενώπιον της αρμόδιας αρχής μιας Ελληνικής Επαρχίας και ζήτησαν την «πολιτογράφησίν» τους. Ας σημειωθεί ότι η προϋπόθεση της «πίστεως εἰς Χριστόν» δεν καθιερώθηκε τόσο για θρησκευτικούς, αμιγῶς, λόγους όσο για να εγγυηθεί, σε αυτή την κρίσιμη περίοδο κατά την οποία δεν είχε ακόμη ευοδωθεί η Εθνεγερσία, την ομοιογένεια των Ελλήνων Πολιτών προκειμένου να είναι μεγαλύτερη και αποτελεσματικότερη η συμβολή τους στην οριστική αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού, αφού είχαν νωπή την μνήμη των επί αιώνες φρικτών συνεπειών του.

β) Και, από την άλλη πλευρά –και πάλι σε ό,τι αφορά την άσκηση των Πολιτικών Δικαιωμάτων– επέφερε μια διόλου ευκαταφρόνητη διεύρυνση του Εκλογικού Σώματος, ορίζοντας ότι το δικαίωμα του εκλέγειν έχουν οι

«άνδρες», γενικώς, και όχι μόνον οι «γέροντες», όπως ίσχυε από το καθεστώς του «Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος». Επιπροσθέτως, μειώθηκε το όριο ηλικίας των εκλογίμων από τα 30 στα 25 έτη.

2. Η κατάργηση της δουλείας

Ρηξικέλευθη και καθοριστική για τον όλο Ανθρωπιστικό χαρακτήρα του «Νόμου της Επιδαύρου» ήταν η διάταξη του άρθρου θ' του Β' Κεφαλαίου του Β' Τμήματος για την κατάργηση της δουλείας, με την εξής όπως προαναφέρθηκε, εμβληματική, διατύπωση: «*Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος ἄργυρώνητος δέ παντός γένους, καὶ πάσης θρησκείας, ἅμα πατήσας τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι ἐλεύθερος, καὶ ἀπὸ τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος*». Είναι προφανές ότι η ως άνω διάταξη όχι μόνον επέφερε την κατάργηση της δουλείας εντός της Ελληνικής Επικράτειας. Αλλά και καθιέρωσε, κατά τρόπο πρωτόγνωρο για την εποχή εκείνη διεθνώς, ένα είδος «ασύλου» εντός της Ελληνικής Επικράτειας ως προς αλλοδαπούς που τελούσαν υπό *lato sensu* καθεστώς δουλείας και εισέρχονταν στην Ελληνική Επικράτεια. Γι' αυτούς το καθεστώς της δουλείας δεν υφίστατο, καθ' οιονδήποτε τρόπο, από την στιγμή που πατούσαν σε Ελληνικό έδαφος. Είναι επίσης προφανές ότι η ως άνω διάταξη σηματοδοτούσε την αμετάκλητη πρόθεση και απόφαση των αγωνιζόμενων ακόμη Ελλήνων να κόψουν και τις τελευταίες ρίζες του τυραννικού ζυγού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στέλνοντας *urbi et orbi* το μήνυμα ότι τουλάχιστον ο Δημοκρατικός και Πολιτισμένος κόσμος των χρόνων εκείνων, πέραν της Ελληνικής Επικράτειας, δεν ήταν νοητό να αποδέχεται τις απεχθείς πρακτικές της, οι οποίες ήταν εντελώς αντίθετες με κάθε έννοια σεβασμού της αξίας του Ανθρώπου και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του υπό καθεστώς πραγματικής Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Μίας Δημοκρατίας η οποία, εκ φύσεως, μπορεί να λειτουργήσει κατά την αποστολή της μόνον ως εγγύηση της ακώλυτης άσκησης όλων, ανεξαιρέτως, των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

3. Η αρχή της Ισότητας

Με τις διατάξεις των άρθρων γ', δ', ε' και ζ' του Β' Κεφαλαίου του Β' Τμήματος, ο «*Νόμος της Επιδαύρου*» καθιέρωσε πρόσθετες εγγυήσεις για την εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής της Ισότητας, υπό την αναλογική της έννοια, που σήμαινε ίση μεταχείριση ουσιωδώς όμοιων καταστάσεων και άνιση μεταχείριση ουσιωδώς ανόμοιων καταστάσεων. Ιδιαίτερη δε έμφαση πρέπει να δοθεί στην διάταξη εκείνη του ως άνω άρθρου ζ', η οποία ρύθμισε με πιο ολοκληρωμένο τρόπο την αρχή της ισότητας ενώπιον των δημόσιων βαρών στο ευρύτερο φορολογικό πεδίο, προσθέτοντας στην αντίστοιχη διάταξη του «*Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος*» την εγγύηση ότι κάθε νόμος περί εισπράξεων υπέρ του Δημοσίου εκδίδεται και ισχύει για ένα, και μόνο, έτος.

4. Λοιπά Ατομικά Δικαιώματα

Με τις διατάξεις του άρθρου στ' του Β' Κεφαλαίου του Β' Τμήματος, ο «*Νόμος της Επιδαύρου*» θεσμοθέτησε την προστασία της Ιδιοκτησίας, της Τιμής και της Ασφάλειας όχι μόνο για τους Έλληνες. Αλλά και για κάθε Άνθρωπο που βρίσκεται εντός της Ελληνικής Επικράτειας. Όπως είναι προφανές, και οι διατάξεις αυτές έρχονται να προστεθούν στην τόνωση του ανόθευτου Ανθρωπιστικού και Δημοκρατικού χαρακτήρα του «*Νόμου της Επιδαύρου*», αφού οι προβλέψεις του διασφάλιζαν την προστασία του Ανθρώπου γενικώς, και όχι μόνο του Έλληνα Πολίτη. Με τις διατάξεις του άρθρου η' του Β' Κεφαλαίου του Β' Τμήματος, ο «*Νόμος της Επιδαύρου*» έθεσε τις βάσεις για την Ελευθερία του Τύπου, υπό τον όρο η Ελευθερία αυτή να μην προσβάλλει την Χριστιανική Θρησκεία και τις κοινώς αποδεκτές αρχές της Ηθικής και να μην επιτρέπει την διατύπωση προσωπικών ύβρεων. Με την διάταξη του άρθρου ια' του Β' Κεφαλαίου του Β' Τμήματος του «*Νόμου της Επιδαύρου*» θεσμοθετήθηκε το δικαίωμα του αναφέρεσθαι προς το «*Βουλευτικόν*», εγγράφως και για την διατύπωση γνώμης «*περί παντός πράγματος*». Αν αναχθούμε στα σύγχρονα συνταγματικά και κοινοβουλευτικά δεδομένα, η ως άνω ρύθμιση μπορεί να θεωρηθεί και ως προάγγελος μίας μορφής κοινοβουλευτικού ελέγχου για κάθε όργανο του Κράτους, και πρωτίστως για τα όργανα της Εκτελεστικής Εξουσίας. Η διάταξη του άρθρου ι' του Β' Κεφαλαίου του Β' Τμήματος του «*Νόμου της Επιδαύρου*» έθεσε τις βάσεις για την κατοχύρωση του δικαιώματος του «*φυσικού δικαστή*», καθιερώνοντας την,

επίσης πρωτοποριακή για τα δεδομένα της εποχής εκείνης, εγγύηση ότι ουδείς «δύναται νά βιασθῆ νά διαφύγη τὸ ἀνήκου κριτήριου». Στην διάταξη αυτή πρέπει να προστεθεί και εκείνη του πβ' του Θ' Κεφαλαίου του Ζ' Τμήματος του «*Νόμου της Επιδαύρου*», η οποία όριζε ότι ουδείς μπορεί να κρατηθεί στην φυλακή για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει το εικοσιτετράωρο, χωρίς να πληροφορηθεί επισήμως την αιτία της φυλάκισής του, και για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει τις τρεις ημέρες, χωρίς να αρχίσει η διαδικασία εκδίκασης της κατά περίπτωση εγκληματικής του πράξης.

IV. Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στο «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος» του 1827

Το Σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827 κατά γενική ομολογία –και ανεξάρτητα από τις μετέπειτα «περιπέτειες» εφαρμογής του λόγω της αρνητικής συγκυρίας που διαμορφώθηκε– θεωρείται ως ένα από τα αριότερα στην συνταγματική μας ιστορία, και μάλιστα με βάση τα δεδομένα της εποχής εκείνης. Τούτο οφείλεται, κατ'εξοχήν, στα θεσμικά του χαρακτηριστικά, τα οποία αναδεικνύουν την πρόωμη επιρροή και εμπέδωση εξαιρετικά προωθημένων φιλελεύθερων δημοκρατικών ιδεωδών, όπως αυτά είχαν αρχίσει να δημιουργούνται από την θεσμική και πολιτική «μήτρα» της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 και της εξ αυτής προκύψασας Διακήρυξης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί –για λόγους που αφορούν την πορεία εξέλιξης του Νεότερου Ελληνικού Κράτους– ότι το Σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827, το «*Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος*», ήταν εκείνο, το οποίο άνοιξε τον δρόμο για την εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια ως πρώτου Κυβερνήτη του υπό ίδρυση ακόμη Ελληνικού Κράτους. Και τούτο διότι το Σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827 προέβλεπε –δίκως όμως να προσδιορίζει τον τρόπο εκλογής του, παραπέμποντας απλώς σε ειδικό εκτελεστικό νόμο– ως επικεφαλής της Εκτελεστικής Εξουσίας, με ενισχυμένες εξουσίες, μονοπρόσωπο όργανο, τον «*Κυβερνήτη*», του οποίου η θητεία οριζόταν επταετής.

A. Οι περί των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διατάξεις του «Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος»

Το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος», διακρίνεται εντόνως και σαφώς για την προσήλωσή του στις προωθημένες φιλελεύθερες ιδέες της εποχής και όσον αφορά τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου. Χαρακτηριστικές εν προκειμένω, πέραν εκείνων του άρθρου 1 «Περί Θρησκείας» και ανεξιθρησκίας, είναι οι διατάξεις των άρθρων 5-29 (Κεφάλαιον Γ' «Δημόσιο Δίκαιον των Ελλήνων») του ως άνω Συντάγματος που έχουν ως εξής:

«5. Η Κυριαρχία ένυπάρχει εἰς τὸ Ἔθνος· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ.

6. Οἱ Ἕλληνες εἶναι,

α'. Ὅσοι αὐτόχθονες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, πιστεύουσιν εἰς Χριστόν.

β'. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν, ἦλθαν καὶ θὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, διὰ τὰ συναγωνισθῶσιν ἢ τὰ κατοικήσωσιν εἰς αὐτήν.

γ'. Ὅσοι εἰς ξένας Ἐπικρατείας, εἶναι γεννημένοι ἀπὸ πατέρα Ἕλληνα.

δ'. Ὅσοι αὐτόχθονες καὶ μὴ, καὶ οἱ τούτων ἀπόγονοι, πολιτογραφηθέντες εἰς ξένας Ἐπικρατείας πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Συντάγματος, ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, καὶ ὀρκισθῶσιν τὸν Ἑλληνικὸν ὄρκον.

ε'. Ὅσοι ξένοι ἔλθωσιν καὶ πολιτογραφηθῶσιν.

7. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων.

8. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι δεκτοί, ἕκαστος κατὰ τὸ μέτρον τῆς προσωπικῆς του ἀξίας, εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἐπαγγέλματα, πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά.

Τὸ δικαίωμα τῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ Πληρεξουσιότητος θὰ κανονισθῇ εἰς τὸν περὶ ἐκλογῆς νόμον, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιδιορθωθῇ καὶ δημοσιευθῇ ἀπὸ τὴν Βουλὴν.

9. Ὅσοι ξένοι ἔλθωσιν τὰ κατοικήσωσιν ἢ τὰ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν Νόμων.

10. Αἱ εἰσπράξεις διανέμονται εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας δικαίως, καὶ ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἐκάστου. Κἀμμία δὲ εἰσπραξις δὲν γίνεται χωρὶς προεκδομένου νόμου, καὶ κἀνεὶς νόμος περὶ εἰσπράξεως δὲν ἐκδίδεται εἰμὴ δι' ἓν καὶ μόνον ἔτος.

11. Ὁ νόμος ἀσφαλίζει τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἐλευθερίαν· κἀνεὶς δὲν ἠμπορεῖ τὰ ἐναχθῆ ἢ φυλακωθῆ εἰμὴ κατὰ τοὺς νομικοὺς τύπους.

12. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ τὰ κτήματα ἐκάστου, ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκομένου, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων.

13. Κἀμμία διαταγὴ περὶ ἐξετάσεως καὶ συλλήψεως ὁποῖωνδήποτε προσώπων καὶ πραγμάτων δὲν ἠμπορεῖ τὰ ἐκδοθῆ, χωρὶς τὰ στηρίζεται εἰς ἱκανὰ δείγματα, καὶ τὰ

περιγράφη τῶν τόπων τῆς ἐξετάσεως, καὶ τὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τὰ ὅποια πρέπει νὰ συλληφθῶσιν.

- 14.** Εἰς ὅλας τὰς ἐγκληματικὰς διαδικασίας ἕκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητῇ τὴν αἰτίαν καὶ φύσιν τῆς εἰς αὐτὸν προσαφθείσης κατηγορίας, νὰ ἀντεξετάζεται πρὸς τοὺς κατηγοροὺς καὶ τοὺς μάρτυρας, νὰ παρουσιάσῃ μαρτυρίας ὑπὲρ ἑαυτοῦ, νὰ λαμβάνῃ εἰς βοήθειάν του συμβούλους, καὶ νὰ ζητῇ ταχεῖαν ἀπόφασιν ἀπὸ τὸ δικαστήριον.
- 15.** Ἐκαστος πρὸ τῆς καταδίκης του δὲν λογίζεται ἔνοχος.
- 16.** Κάνεις δὲν κρίνεται δις δι' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἀμάρτημα, καὶ δὲν καταδικάζεται οὐδὲ προσωρινῶς στερεῖται τὰ κτήματά του, χωρὶς προηγουμένην διαδικασίαν. Πᾶσα δὲ ὑπόθεσις, ἅπαξ ὀριστικῶς δικασθεῖσα, δὲν ἀναθεωρεῖται.
- 17.** Ἡ Κυβέρνησις ἠμπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ τὴν θυσίαν τῶν κτημάτων τινὸς διὰ δημόσιου ὄφελος, ἀποκρῶντως ἀποδεδειγμένον, ἀλλὰ διὰ προηγουμένης ἀποζημιώσεως.
- 18.** Αἱ βάσανοι καὶ αἱ δημεύσεις ἀπαγορεύονται.
- 19.** Ὁ νόμος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ὀπισθενεργὸν δύναμιν.
- 20.** Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ συσταινῶσι καταστήματα παντὸς εἴδους, παιδείας, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας καὶ τεχνῶν, καὶ νὰ ἐκλέγῃσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των.
- 21.** Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος. Ἀργυρώνητος δὲ ἢ δοῦλος παντὸς γένους καὶ πάσης θρησκείας, καθὼς πατήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀπὸ τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.
- 22.** Κάνεις δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ τὸ ἀνήκου δικαστήριον, οὐδὲ νὰ ἐμποδιοθῇ ἀπὸ τὸ νὰ καταφύγῃ εἰς αὐτό.
- 23.** Κάνεις δὲν δύναται νὰ μείνῃ εἰς φυλακὴν πλέον τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὥρων, χωρὶς νὰ πληροφορηθῇ ἐπισήμως τὰς αἰτίας τῆς φυλακώσεώς του· καὶ πλειότερον τῶν τριῶν ἡμερῶν, χωρὶς ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐξέτασις.
- 24.** Ὁ Κλῆρος, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς ἡμῶν Ἐκκλησίας, δὲν ἐμπεριπλέκεται εἰς κανὲν δημόσιον ὑπουργημα· μόνοι δὲ οἱ Πρεσβύτεροι ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλογέως.
- 25.** Καθεὶς δύναται ν' ἀναφέρεται πρὸς τὴν Βουλὴν ἐγγράφως, προβάλλων τὴν γνώμην του περὶ παντὸς δημοσίου πράγματος.
- 26.** Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλῶς τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των, φυλάττοντες τοὺς ἀκολούθους ὅρους·
  - α'.** Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.
  - β'.** Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὴν σεμνότητα.

γ'. Ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν.

27. *Κάνενας τίτλος εὐγενείας δὲν δίδεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν· καὶ κάνεις Ἕλληνα εἰς αὐτὴν δὲν ἤμπορεῖ, χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου, νὰ λάβῃ ὑπουργήμα, δῶρον ἀμοιβήν, ἀξίωμα ἢ τίτλον παντὸς εἴδους ἀπὸ κάνένα Μουάρχη, Ἡγεμόνα, ἢ ἀπὸ ἐξωτερικὴν Ἐπικράτειαν.*

28. *Τὰ ἐπίθετα Ἐκλαμπρότατος, Ἐξοχώτατος, κ.τ.λ. δὲν δίδονται εἰς κάνένα Ἕλληνα ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας.*

Εἰς μόνον τὸν Κυβερνήτην δίδεται τὸ ἐπίθετον Ἐξοχώτατος· ἀλλὰ καὶ τοῦτο συμπαύει μὲ τὸ ἀξίωμά του.

29. *Κάνεις ἀυτόχθων, ἢ πολιτογραφημένος Ἕλληνα, κατοικῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν καὶ ἀπολαμβάνων τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου, δὲν δύναται νὰ καταφύγῃ εἰς προστασίαν ξένης Δυνάμεως· ἀλλέως παύει νὰ ᾄται πολίτης Ἕλληνα.*

B. Τα βασικά χαρακτηριστικά των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο πλαίσιο του «Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος»

Από τις κατά τ' ανωτέρω διατάξεις του «Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος» προκύπτουν και τα ακόλουθα ως προς την δι' αὐτῶν κατοχύρωση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου:

1. Στο Α' Κεφάλαιο, και συγκεκριμένα με τις διατάξεις του άρθρου 1, καθιερώνεται μεν ως επικρατούσα θρησκεία εκείνη της «Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ», ὅμως ἐξίσου καθιερώνεται ρητῶς, ὡς θεμελιῶδες δικαίωμα, ἢ Ἐλευθερία: «Καθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαγγέλλεται τὴν θρησκεία του ἐλευθέρως, καὶ διὰ τὴν λατρείαν αὐτῆς ἔχει ἴσην ὑπεράσπισιν».

2. Στο Γ' Κεφάλαιο, και ὑπὸ τον τίτλο «Δημόσιον δίκαιον τῶν Ἑλλήνων», εἰσάγεται, με ἐξαιρετικὰ προοδευτικὸ πνεῦμα, σειρά ρυθμίσεων περὶ βασικῶν γενικῶν αρχῶν με συνταγματικὴ ἰσχὺ καθὼς και περὶ των Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μεταξύ των οποίων δεσπίζουσα εἶναι ἡ θέση:

α) Της κατά τις διατάξεις του άρθρου 7 αρχῆς της Ἰσότητος: «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων». Οἱ ἐπόμενες διατάξεις του Κεφαλαίου τούτου ἐξειδικεύουν τὴν ἀρχὴν της Ἰσότητος, υιοθετώντας ἐγγυήσεις:

α1) Αναφορικά με την αρχή της αξιοκρατίας, κατά τις διατάξεις του άρθρου 8: «Όλοι οί Έλληνες εἶναι δεκτοί ἕκαστος κατὰ τὸ μέτρον τῆς προσωπικῆς του ἀξίας, εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἐπαγγέλματα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά».

α2) Αναφορικά με την αρχή της Ισότητας ενώπιον των δημόσιων βαρῶν, κατά τις διατάξεις του άρθρου 10: «Αἱ εἰσπράξεις διανέμονται εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς ἐπικρατείας δικαίως, καὶ ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἐκάστου. Καμμία δὲ εἴσπραξις δὲν γίνεται χωρὶς προεκδεδομένου νόμου, καὶ κανεὶς νόμος περὶ εἰσπράξεως δὲν ἐκδίδεται εἰμὴ δι' ἐν καὶ μόνου ἔτος».

β) Της κατά τις διατάξεις του άρθρου 11 προσωπικῆς ελευθερίας: «Ὁ νόμος ἀσφαλίζει τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἐλευθερίαν. κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐναχθῆ ἢ φυλακωθῆ εἰμὴ κατὰ τοὺς νομικοὺς τύπους».

γ) Του κατά τις διατάξεις του άρθρου 17 δικαιώματος στην ιδιοκτησία, με παράλληλη μάλιστα εισαγωγή εγγυήσεων για την δυνατότητα αναγκαστικής απαλλοτριώσεως: «Ἡ Κυβέρνησις ἠμπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ τὴν θυσίαν τῶν κτημάτων τινός, διὰ δημόσιον ὄφελος, ἀποχρώντως ἀποδεδειγμένον, ἀλλὰ διὰ προηγουμένης ἀποζημιώσεως».

δ) Της κατά τις διατάξεις του άρθρου 19 αρχῆς της μη αναδρομικότητας του νόμου: «Ὁ νόμος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ὀπισθενεργὸν δύναμιν».

ε) Του κατά τις διατάξεις του άρθρου 25 δικαιώματος του αναφέρεσθαι: «Καθεὶς δύναται ν' ἀναφέρεται πρὸς τὴν Βουλὴν ἐγγράφως, προβάλλων τὴν γνώμην τοῦ περὶ παντὸς δημοσίου πράγματος».

στ) Της κατά τις διατάξεις του άρθρου 26 ελευθερίας του τύπου: «Οἱ Έλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα χωρὶς πρὸ ἐξέτασιν νὰ γράφωσι, καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλέως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰ γνώμας των, φυλάττοντες τοὺς ἀκολούθους ὅρους: **α'** Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. **β'** Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὴν σεμνότητα. **γ'** Νὰ ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν».

3. Τέλος –καίτοι τούτο ενέχει περισσότερο συμβολικὴ ἀξία– εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ διατάξεις του άρθρου 27 διακηρύσσουν, πανηγυρικῶς

και εκτενώς, την απαγόρευση απονομής τίτλων ευγενείας: *«Κανένας τίτλος εύγενείας δέν δίδεται από την Έλληνική πολιτείαν. και κανείς Έλλην εις αύτην δέν ήμπορεί, χωρίς την συγκατάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου, να λάβη ύπουργημα, δῶρου, άμοιβήν, άξίωμα, ή τίτλου παντός είδους από κανένα μονάρχη, ήγεμόνα ή από έξωτερικήν έπικράτειαν»*.

Επίλογος

Τα ιστορικά τεκμήρια αποδεικνύουν, με ενάργεια, ότι όραμα των αγωνιζόμενων Ελλήνων, πριν και μετά την έκρηξη της Εθνεγερσίας του 1821, ήταν η δημιουργία ενός ανεξάρτητου και αυτόνομου Έθνους-Κράτους, βασισμένου στις φιλελεύθερες αρχές της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας και της κατοχύρωσης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τις οποίες εγγυάται ένα δημοκρατικώς θεσπισμένο Σύνταγμα. Προς την κατεύθυνση αυτή είχαν συμβάλει, καθοριστικώς, τα ρεύματα του Διαφωτισμού αλλά και του Ρομαντισμού στην Ευρώπη, καθώς και ο Φιλελευθερισμός, από τον οποίο διαπνέονταν οι θεσμοί που είχαν προκύψει από την Αμερικανική Επανάσταση του 1776 και, ιδίως, από την Γαλλική Επανάσταση του 1789. Αυτό το όραμα των αγωνιζόμενων Ελλήνων καταγράφεται, με διαφορετικές βεβαίως μορφές αλλά μ' ενιαία εν τέλει κατάληξη, τόσο στο έργο του Ρήγα Βελεστινλή προ του 1821, όσο και σε όλα, σχεδόν, τα συνταγματικά κείμενα μετά την Εθνεγερσία του 1821, από τα Τοπικά Πολιτεύματα ως τα προσωρινά Συντάγματα που προηγήθηκαν του οριστικού *«Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος»*, το 1827. Ενόσ Συντάγματος με πρωτοποριακές για την εποχή του δημοκρατικές διαστάσεις και με μεγάλη θεσμική πληρότητα, το οποίο παραμένει πραγματικό ορόσημο στην διαδρομή της όλης συνταγματικής ιστορίας της Ελλάδας. Πρέπει δε να αναδειχθεί το γεγονός ότι αυτή η συνταγματική εξέλιξη, πριν ακόμη ιδρυθεί το Νεότερο Ελληνικό Κράτος με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830, διαμορφώθηκε παρά τους, ορατούς, κινδύνους αντίδρασης των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής και της *«Ιεράς Συμμαχίας»*, που δεν συναινούσαν στην δημιουργία του πρώτου, κατ' ουσίαν, Έθνους-Κράτους στον Ευρωπαϊκό χώρο, οργανωμένου πάνω στην βάση των φιλελεύθερων θεσμών μιας γνήσιας Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Τα ίδια όμως ως άνω ιστορικά τεκμήρια αποδεικνύουν ότι αυτό το δημοκρατικό και φιλελεύθερο όραμα των αγωνιζόμενων Ελλήνων, ως προς το Ελληνικό Έθνος-Κράτος, έμελλε να προσκρούσει, με καταστροφικές συνέπειες, κυρίως στις εμφύλιες αντιπαλότητες και στις αντίστοιχες

συγκρούσεις μεταξύ των Ελλήνων, «προϊόν» του χρόνιου, οιονεί «εθνικού» μας, μειονεκτήματος, της δικόνοιας και του διχασμού. Έτσι τα κατά καιρούς Συντάγματα έμειναν, κατά κανόνα, «γράμμα κενό περιεχομένου», λόγω μη ουσιαστικής εφαρμογής τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

I

Ρήγα Βελεστινλή

«Τα Δίκαια του Ανθρώπου»

Άρθρ. 1. Ο σκοπός όπου απ' αρχής κόσμου οί άνθρωποι έσυμαζώχθησαν από τὰ δάση τὴν πρώτην φοράν διὰ νὰ κατοικήσουν ὅλοι μαζὺ κτίζοντες χώρας καὶ πόλεις, εἶναι διὰ νὰ συμβοηθῶνται, καὶ νὰ ζῶσιν εὐτυχισμένοι, καὶ ὄχι νὰ συναντιτρώγωνται, ἢ νὰ ρουφᾶ τὸ αἷμά τους ἕνας.

Τότε ἔκαμαν βασιλέα διὰ νὰ ἀγρυπνῆ εἰς τὰ συμφέροντά των, διὰ νὰ ἦναι βέβαιοι εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν φυσικῶν δικαίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ τοὺς τὰ ἀφαιρέση κἀνένας ἐπὶ τῆς γῆς.

Άρθρ. 2. Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶναι, πρῶτον τὸ νὰ εἴμεθα ὅλοι ἴσοι, καὶ ὄχι ὁ ἕνας κατώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον· – δεύτερον, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἕνας σκλάβος τοῦ ἀλλουνοῦ· – τρίτον, νὰ εἴμεθα σύγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας, καὶ κἀνένας νὰ μὴν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν πάρη ἀδίκως, καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν· – καὶ τέταρτον, τὰ κτήματα ὅπου ἔχομεν, κἀνένας νὰ μὴν ἠμπορῆ νὰ μᾶς ἐγγίξη, ἀλλ' εἶναι ἰδικὰ μας καὶ τῶν κληρονόμων μας.

Άρθρ. 3. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, κατὰ φυσικὸν λόγον εἶναι ἴσοι· ὅταν πταίση τινὰς, ὁποιασδήποτε καταστάσεως, ὁ νόμος εἶναι ὁ αὐτὸς διὰ τὸ πταῖσμα καὶ ἀμετάβλητος· ἤγουν δὲν παιδεύεται ὁ πλούσιος ὀλιγώτερον καὶ ὁ πτωχὸς περισσότερον διὰ τὸ αὐτὸ σφάλμα, ἀλλ' ἴσια ἴσια.

Άρθρ. 4. Ὁ νόμος εἶναι ἐκείνη ἢ ἐλεύθερα ἀπόφασις, ὅπου μὲ τὴν συγκατάθεσιν ὅλου τοῦ λαοῦ ἔγεινεν· ἤγουν ὅλοι θέλομεν ὅτι ὁ φονεὺς νὰ φονεύεται, αὐτὸς λέγεται νόμος, καὶ εἶναι ὁ ἴδιος διὰ ὅλους μας εἰς τὸ νὰ παιδεύση· καὶ πάλιν ἄλλος ὅπου ὑπερασπίζεται· ἤγουν ὅλοι θέλομεν νὰ ἐξουσιάζωμεν τὰ ὑποστατικά μας, κἀνένας λοιπὸν δὲν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ μᾶς πάρη δυναστικῶς τίποτες· αὐτὸς εἶναι νόμος, ἐπειδὴ μοναχοὶ μας τὸν δεχόμεθα καὶ τὸν θέλομεν. Ὁ νόμος ἔχει πάντοτε νὰ προστάξη ὅ,τι πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ ὠφέλιμον εἰς τὴν συγκοινωνίαν τῆς ζωῆς μας, καὶ νὰ ἐμποδίζη ἐκεῖνο ὅπου μᾶς βλάπτει.

Άρθρ. 5. Ὅλοι οἱ συμπολίται ἠμποροῦν νὰ ἔμβουν εἰς ἀξίας, καὶ δημόσια ὀφφίκια. Τὰ ἐλεύθερα γένη δὲν γνωρίζουν καμμίαν ἀξίαν προτιμήσεως εἰς τὰς ἐκλογὰς των, παρὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν προκοπὴν· ἤγουν καθένας ὅταν ἦναι ἄξιος καὶ προκομμένος διὰ μίαν δημοσίαν δούλευσιν ἠμπορεῖ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ· ἐξ ἐναντίας δέ, μὴν ὄντας ἄξιος ἀλλὰ χυδαῖος, δὲν πρέπει νὰ τῷ δοθῆ, διότι μὴν ἠξεύρωντας πῶς νὰ τὴν ἐκτελέσῃ προσκρούει, καὶ βλάπτει τὸ κοινὸν μὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀνεπιδεξιότητά του.

Άρθρ. 6. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἐκείνη ἢ δύναμις, ὅπου ἔχει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ κάμη ὅλον ἐκεῖνο, ὅπου δὲν βλάπτει εἰς τὰ δίκαια τῶν γειτόνων του· αὐτὴ ἔχει ὡς θεμέλιον τὴν

φύσιν, διατι φυσικὰ ἀγαπῶμεν νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι· ἔχει ὡς κανόνα τὴν δικαιοσύνην, διατι ἡ δικαία ἐλευθερία εἶναι καλή· ἔχει ὡς φύλακα τὸν νόμον, διατι αὐτὸς προσδιορίζει, ἕως ποῦ πρέπει νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι. Τὸ ἠθικὸν σύνορον τῆς ἐλευθερίας εἶναι τοῦτο τὸ ῥητόν. Μὴν κάμῃς εἰς τὸν ἄλλον, ἐκεῖνο ὅπου δὲν θέλεις νὰ σὲ κάμουν.

Ἄρθρ. 7. Τὸ δίκαιον τοῦ νὰ φανερώσωμεν τὴν γνώμη μας καὶ τοὺς συλλογισμοὺς μας, τόσον μὲ τὴν τυπογραφίαν, ὅσον καὶ μὲ ἄλλον τρόπον· τὸ δίκαιον τοῦ νὰ συναθροίζωμεθα εἰρηνικῶς, ἢ ἐλευθερία κάθε εἶδους θρησκείας χριστιανισμοῦ, τουρκισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ τὰ λοιπά, δὲν εἶναι ἐμποδιζόμενα εἰς τὴν παροῦσαν διοίκησιν.

Ὅταν ἐμποδιζῶνται αὐτὰ τὰ δίκαια, εἶναι φανερόν πῶς προέρχεται τοῦτο ἀπὸ τυρανίαν, ἢ πῶς εἶναι ἀκόμη ἐνθύμησις τοῦ ἐξοστρακισθέντος δεσποτισμοῦ, ὅπου ἀπεδιώξαμεν.

Ἄρθρ. 8. Ἡ σιγουρότης, εἶναι ἐκείνη ἢ διαφέντευσις, ὅπου δίδεται ἀπὸ ὅλον τὸ ἔθνος καὶ τὸν λαὸν εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ὑποκειμένου του, τῶν δικαίων του, καὶ τῶν ὑποστατικῶν του· ἤγουν ὅταν βλάβῃ τινὰς ἓνα μόνον ἄνθρωπον, ἢ πάρῃ ἀδίκως τίποτε ἀπ' αὐτόν, ὅλος ὁ λαὸς πρέπει νὰ σηκωθῇ κατ' ἐπάνω ἐκείνου τοῦ δυνάστου, καὶ νὰ τὸν ἀποδιώξῃ.

Ἄρθρ. 9. Ὁ νόμος ἔχει χρέος νὰ διαφεντεύῃ τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν ὅλου τοῦ ἔθνους, καὶ ἐκείνην τοῦ κάθε ἀνθρώπου, κατοίκου εἰς ταύτην τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐναντίον τῆς καταθλίψεως καὶ τῆς δυναστείας τῶν διοικητῶν· ὅταν αὐτοὶ διοικῶν καλῶς, νὰ τοὺς διαφεντεύῃ, εἰ δὲ κακῶς, νὰ τοὺς ἀποβάλλῃ.

Ἄρθρ. 10. Κανένας ἄνθρωπος νὰ μὴ ἐγκαλῆται εἰς κριτήριον, νὰ μὴ φυλακῶνεται κατ' ἄλλον τρόπον, παρὰ καθὼς διορίζει ὁ νόμος, ἤγουν ὅταν πταίῃ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὄχι κατὰ τὴν φαντασίαν καὶ θέλησιν τοῦ κριτοῦ. Κάθε κάτοικος ὅμως ὅταν κραχθῇ εἰς τὴν κρίσιν, ἢ κατὰ νόμον πιασθῇ ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτας τοῦ κριτηρίου, πρέπει νὰ ὑποταχθῇ εὐθὺς καὶ νὰ πηγαίῃ νὰ κριθῇ, διατι ἂν ἀντισταθῇ καὶ δὲν θέλῃ νὰ πηγαίῃ εἰς τὴν κρίσιν, γίνεται πταίστης, καὶ ἀρκετὸν σφάλμα εἶναι, ὅταν ὁ νόμος κράζῃ κἀνέναν ἄνθρωπον, καὶ ἐκεῖνος ἀντιστέκεται μὲ τὸ κακόν, καὶ δὲν ὑπακούει νὰ πηγαίῃ, ὄντας σίγουρος ὅτι δὲν παιδεύεται ἂν ἦναι ἀθῶς.

Ἄρθρ. 11. Κάθε δυναστικὸν ἐπιχείρημα, ὅπου ἤθελαν κάμῃ ἐναντίον ἐνὸς ἀνθρώπου ὅπου δὲν ἔπταισε, καὶ χωρὶς προσταγὴν τοῦ νόμου θέλουν νὰ τὸν καταδικάσουν, ἐκεῖνο φαίνεται, πῶς εἶναι μόνον ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ κριτοῦ, καὶ ἔργον τυραννικόν. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν τὸν ὅποιον θέλουν νὰ δυναστεύσουν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἔχει δίκαιον καὶ ἄδειαν νὰ ἀντισταθῇ ἐξ ὅλης του τῆς δυνάμεως, νὰ τὸ ἀποβάλλῃ μὲ βίαν καὶ νὰ μὴ ὑποταχθῇ.

Ἄρθρ. 12. Ἐκεῖνοι ὅπου ἐκδίδουν προσταγὰς, ἢ ὅπου ἤθελε ταῖς ὑπογράψουν, ἢ ὅπου ἤθελε ταῖς ἐκτελέσουν, ἢ ὅπου ἤθελε βάλουν ἄλλους νὰ ταῖς τελειώσουν, λέγοντές ταις πῶς εἶναι πράγματα ἀναγκαῖα, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν εἶδησιν ἢ διοικήσιν, εἶναι πταῖσται, καὶ ἔχουν νὰ τιμωρῶνται αὐστηρῶς.

Ἄρθρ. 13. Κάθε ἄνθρωπος ὅπου φαίνεται πῶς εἶναι ἀθῶς, ἂν τὸν συκοφαντήσουν πῶς

ἐπαισεν, ἐν ὅσῳ νὰ βεβαιωθῆ πῶς εἶναι πταιστής, πῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ πιασθῆ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κριτηρίου, κάθε αὐστηρότης, καθὼς δέσιμον, ὑβρισμοί, δαρμοὶ ὅπου δὲν εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν κατακράτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ἐν ὅσῳ νὰ κριθῆ, νὰ ἦναι ἐμποδισμένα, καὶ μόνον ἀφοῦ ἀποδειχθῆ πταιστής, τότε νὰ γίνεται ἀρχὴ τῆς τιμωρίας εἰς τὸ ὑποκείμενόν του καθὼς διαλαμβάνει ὁ νόμος.

Ἄρθρ. 14. Κάνενας ἄνθρωπος νὰ μὴ κρίνεται, καὶ νὰ μὴ τιμωρῆται ἀλλέως παρὰ ἀφοῦ εἰπῆ ὅλα τὰ δικαιολογήματά του, καὶ ἀφοῦ κατὰ τοὺς νόμους κραχθῆ εἰς τὴν κρίσιν· καὶ τιμωρεῖται τότε μόνον ὅταν ἦναι ἓνας νόμος καμωμένος, προτοῦ νὰ κάμη ἐκεῖνος τὸ πταῖσμα. Ὁ νόμος δὲ ὅπου ἤθελε τιμωρῆσιν ἐγκλήματα ἅπερ ἔγειναν εἰς τὸν καιρὸν ὅπου αὐτὸς δὲν εἶχε συστηθῆ, λέγεται τυραννία· καὶ τὸ νὰ τιμωρῆσιν ἓνας νέος νόμος παλαιὰ ἐγκλήματα λέγεται ἀνομία. Ἦγουν ἓνας ἄνθρωπος ἐπῆρε, δὲν ἦτον κάνενας νόμος ὅπου τὸ ἐπῆρε, δὲν ἦτον κάνενας νόμος ὅπου νὰ ἐμπόδιζε ταύτην τὴν ἀρπαγὴν, ἐξεδόθη ἔπειτα νόμος νὰ μὴν ἀρπάξῃ ἓνας τοῦ ἄλλου πράγματα· ὁ ἄρπαξ δίδει ὀπίσω τὸ βόδι, μὰ δὲν παιδεύεται, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἤξευρε πῶς ἡ ἀρπαγὴ εἶναι κακὴ.

Ἄρθρ. 15. Ὁ νόμος ἔχει νὰ προσδιορίσῃ παιδείας ἀκριβῶς καὶ ἀποδεικτικῶς ἀναγκαίας, αἱ παιδεῖαι αὗται νὰ ἦναι ἀνάλογοι κατὰ τὸ ἐγκλημα, καὶ ὠφέλιμοι εἰς τὴν συγκοινωνίαν τῶν πολιτῶν. Ἦγουν ἂν ἔδειρε τινὰς ἓναν ἄλλον, νὰ δαρθῆ μὰ ὄχι νὰ ἀποκεφαλισθῆ.

Ἄρθρ. 16. Τὸ δίκαιον τοῦ νὰ ἐξουσιάζῃ καθ' ἓνας εἰρηνικῶς τὰ ὑποστατικά του, εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀνήκει εἰς κάθε κάτοικον· ἦγουν νὰ τὰ χαίρεται, νὰ τὰ μεταχειρίζεται κατὰ τὴν θέλησίν του, νὰ ἀπολαμβάνῃ τὰ εἰσοδήματά του, τὸν καρπὸν τῆς τέχνης του, τῆς ἐργασίας του, καὶ τῆς φιλοπονίας του, χωρὶς νὰ ἡμπορέσῃ ποτὲ κάνενας νὰ τὸν πάρῃ στανικῶς μῆτε ἓνα λεπτόν.

Ἄρθρ. 17. Δὲν εἶναι ἐμποδισμένον εἰς τοὺς κατοίκους κάνένα εἶδος ἐργασίας, τέχνης, γεωργικῆς, πραγματείας, ἢ ὅποιονδήποτε ἐπιχείρημα ὠφέλιμον εἰς τὴν συγκοινωνίαν. Ἡ φιλοπονία ὅλων τῶν πολιτῶν ἡμπορεῖ νὰ ἐκτείνεται εἰς ὅλας τὰς τέχνας καὶ μαθήσεις.

Ἄρθρ. 18. Κάθε ἄνθρωπος ἡμπορεῖ νὰ δουλεύσῃ ἓναν ἄλλον ὡς ὑπηρέτης, προσφέρωντας τὸν καιρὸν του εἰς χρῆσιν ἐκείνου, δὲν ἡμπορεῖ ὅμως νὰ πωλήσῃ τὸν ἑαυτὸ του μῆτε ἄλλος νὰ τὸν πωλήσῃ, ἐπειδὴ καὶ τὸ ὑποκείμενόν του δὲν εἶναι εἰς μόνην τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ καὶ τῆς πατρίδος· ὁ νόμος δὲν γνωρίζει, καμίαν ὑποδούλωσιν μῆτε σκλαβίαν καὶ εἰς τοὺς ἰδίους δούλους, σώζεται μόνον μία ὑπόσχεσις νὰ φροντίζῃ ὁ ὑπηρέτης διὰ τὴν ἐργασίαν του, καὶ νὰ ἦναι εὐγνώμων πρὸς ἐκεῖνον ὅπου τὸν πληρώνει μισθόν, ὅστις δὲν ἔχει ἄδειαν μῆτε νὰ τὸν ὑβρίσῃ, μῆτε νὰ τὸν δειρῇ· ἀναιρεῖ ὅμως τὴν συμφωνίαν, τὸν πληρώνει ἕως ἐκείνην τὴν στιγμὴν, καὶ τὸν ἀποβάλλει.

Ἄρθρ. 19. Κάνενας δὲν ἔχει νὰ ὑστερηθῆ τὸ παραμικρότερον μέρος τῶν κτη- μάτων του χωρὶς τὸ θέλημά του· ἂν ὅμως καὶ εἶναι καμμία δημοσία χρεια, ἦγουν ζητεῖ ἡ πατρίς τὸν κῆπὸν του διὰ νὰ κάμη ἀγοράν, ἢ ἄλλο κάνένα κτίριον, τότε νὰ ζετιμᾶται ὁ κῆπος, νὰ πληρώνεται ὁ οἰκοκύρης, καὶ οὕτω νὰ γίνεται ἡ ἀγορὰ ἥτοι κτίριον.

Ἄρθρ. 20. Κάθε δόσιμον ἔχει νὰ γίνεται μόνον διὰ τὸ δημόσιον ὄφελος, καὶ ὄχι δι' ἀρπαγὰς ἑνὸς καὶ ἄλλου. Ὅλοι οἱ ἐγκάτοικοι ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ συντρέξουν εἰς τὸ

ρίψιμον τοῦ τευτερίου, νὰ ἀγρυπνοῦν εἰς τὸ σύνταγμα τῶν δοσιμάτων, καὶ νὰ παίρνουν λογαριασμὸν ἀπ' ἐκεῖνον ὅπου τὰ ἐσύναξε.

Ἄρθρ. 21. Αἱ δημόσιοι συνδρομαὶ καὶ ἀνταμοιβαὶ εἶναι ἓνα ἱερὸν χρέος τῆς πατρίδος· τὸ κοινὸν χρεωστεῖ μίαν βοήθειαν εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἐγκατοίκους, τόσον εἰς τὸ νὰ τοὺς προμηθεύῃ νὰ ἔχουν τί νὰ ἐργάζωνται, ὅσον καὶ νὰ δώσῃ τρόπον ζωῆς εἰς ἐκείνους, ὅπου δὲν ἠμποροῦν πλέον νὰ δουλεύσουν· ἤγουν ἓνας γεωργὸς μὴν ἔχοντας βόδια κάθεται ἀργός, ἢ πατρὶς ἔχει χρέος νὰ τὸν δώσῃ καὶ νὰ τὸν προσμένῃ ὥστε νὰ τὰ πληρῶσῃ· ἓνας ἐσακατεύθη εἰς τὸν ὑπὲρ πατρίδος πόλεμον, αὐτὴ πρέπει νὰ τὸν ἀναταμίψῃ καὶ νὰ τὸν τρέφῃ ἐν ὄσφ ζῆ.

Ἄρθρ. 22. Ὅλοι χωρὶς ἐξαιρέσιν ἔχουν χρέος νὰ ἠξεύρουν γράμματα, ἢ πατρὶς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ παιδιά. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἢ προκοπὴ μὲ τὴν ὁποῖαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη· νὰ ἐξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς. Εἰς δὲ τὰς μεγάλας πόλεις νὰ παραδίδεται ἢ Γαλλικὴ, καὶ ἢ Ἰταλικὴ γλῶσσα, ἢ δὲ Ἑλληνικὴ νὰ ἦναι ἀπαραίτητος.

Ἄρθρ. 23. Ἡ κοινὴ ἐπιβεβαίωσις καὶ σιγουρότης τοῦ κάθε πολίτου, συνίσταται εἰς τὴν ἐνέργειαν ὅλων τῶν πολιτῶν. Ἦγουν νὰ στοχαζώμεθα, πῶς ὅταν πάθῃ ἓνας τίποτες κακόν, ἐγγίζονται ὅλοι, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ βεβαιώσωμεν εἰς τὸν καθ' ἓνα τὴν μεταχείρισιν καὶ τὴν προφύλαξιν τῶν δικαίων του. Αὐτὴ ἢ σιγουρότης θεμελιώνεται ἐπάνω εἰς τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ ἔθνους, ἢγουν ὅλον τὸ ἔθνος ἀδικεῖται, ὅταν ἀδικῆται ἓνας μόνος πολίτης.

Ἄρθρ. 24. Αὕτη ἢ αὐτεξουσιότης δὲν ἔχει τὸ κῦρος, ἂν τὰ σύνορα τῶν δημοσίων ὀφικίων δὲν ἦναι προσδιωρισμένα ἀπὸ τὸν νόμον, καὶ ἂν δὲν ἦναι ἀποφασισμένον ῥητῶς τὸ νὰ δώσουν λογαριασμὸν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί.

Ἄρθρ. 25. Ἡ αὐτοκρατορία εἶναι θεμελιωμένη εἰς τὸν λαόν, αὕτη εἶναι μία, ἀδιαιρέτος, ἀπροσδιόριστος, καὶ ἀναφαίρετος. Ἦγουν ὁ λαὸς μόνον ἠμπορεῖ νὰ προστάξῃ, καὶ ὄχι ἓνα μέρος ἀνθρώπων, ἢ μία πόλις, καὶ ἠμπορεῖ νὰ προστάξῃ δι' ὅλα χωρὶς κἀνένα ἐμπόδιον.

Ἄρθρ. 26. Κἀνένα μέρος τοῦ λαοῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν δύναμιν ὅλου τοῦ ἔθνους, κάθε μέλος ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος λαοῦ συναγόμενον ἔχει δίκαιον νὰ εἰπῇ τὸ θέλημά του μὲ μίαν σωστὴν ἐλευθερίαν.

Ἄρθρ. 27. Κάθε ἄνθρωπος ὅπου ἠθέλεν ἀρπάσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἔθνους εὐθὺς νὰ φυλακῶνεται ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας, νὰ κρίνεται καὶ κατὰ τὸν νόμον νὰ παιδεύεται.

Ἄρθρ. 28. Ἐνα ἔθνος ἔχει τὸ δίκαιον πάντοτε νὰ μετασχηματίσῃ, καὶ νὰ μεταλλάξῃ, τὴν νομοθεσίαν του· μιᾶς γενεᾶς πρόσωπα δὲν ἠμποροῦν νὰ καθυποτάξουν εἰς τοὺς νόμους τῶν τὰ πρόσωπα, ὅπου θέλουν γεννηθῆ κατόπιν τους.

Ἄρθρ. 29. Κάθε πολίτης ἔχει ἓνα ἴσον δίκαιον μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὸ νὰ συντρέξῃ νὰ κατασταθῇ ἓνας νόμος, ἢ νὰ ὀνοματίσῃ τοὺς ἀξιωματικούς, βουλευτάς, καὶ ἐπιτρόπους τοῦ ἔθνους.

Άρθρ. 30. Τὰ ὀφφίκια τῆς πατρίδος εἶναι καθ' αὐτὸ πρὸς καιρὸν, ὅσον θέλει καὶ κρίνει εὐλόγον ἢ διοίκησις· αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ξεχωριστὰ τιμαί, μήτε ὡς ἀνταμοιβαί, ἀλλ' ὡς χρέη ἀπαραίτητα τῶν πολιτῶν εἰς τὸ νὰ δουλεύσουν τὴν πατρίδα των.

Άρθρ. 31. Τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ἔθνους, καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, ποτὲ δὲν ἔχουν νὰ μείνουν ἀτιμώρητα. Κἀνένας δὲν ἔχει τὸ δίκαιον νὰ στοχάζεται τὸν ἑαυτὸν του ἀπαραβίαστον περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἦγουν ὅταν σφάλῃ μέγας ἢ μικρός, ὁ νόμος τὸν παιδεύει ἀφεύκτως κατὰ τὸ σφάλμα του, ὡς εἶναι καὶ ὁ πρῶτος ἀξιωματικός.

Άρθρ. 32. Τὸ δίκαιον τοῦ νὰ δίδῃ ὁ κάθε πολίτης ἔγγραφον ἀναφορὰν, καὶ νὰ προσκλαίεται διὰ κἀμμίαν ἐνόχλησιν, ὅπου τῷ γίνεται πρὸς ἐκείνους, ὅπου ἔχουν τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἔθνους εἰς τὸ χέρι τους, δὲν ἔχει νὰ ἐμποδίζεται κατ' οὐδένα τρόπον, μήτε νὰ τὸν εἰποῦν πῶς δὲν εἶναι καιρὸς ἢ τόπος, ἀλλ' ὅποιαν ὥραν καὶ ἂν πηγαίῃ ὁ παραπονούμενος πολίτης νὰ ἦναι δεκτὴ ἢ ἀναφορὰ του.

Άρθρ. 33. Τὸ νὰ ἀντιστέκεται ὁ κάθε πολίτης, ὅταν τὸν καταθλίβουν καὶ τὸν ἀδικοῦν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἄνω ῥηθέντων δικαίων του· διότι κἀνένας δὲν ἀντιστέκεται ὅταν ἤξευρη πῶς θεὸς νὰ λάβῃ τὸ δίκαιόν του μετὰ τὴν συνδρομὴν τοῦ νόμου.

Άρθρ. 34. Ὅταν ἓνας μόνος κάτοικος τοῦ βασιλείου τούτου ἀδικηθῇ, ἀδικεῖται ὅλον τὸ βασίλειον· καὶ πάλιν ὅταν τὸ βασίλειον ἀδικῆται ἢ πολεμῆται, ἀδικεῖται ἢ πολεμεῖται κάθε πολίτης. Διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ ποτὲ κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ τάδε χώρα πολεμεῖται, δὲν μὲ μέλει, διατὶ ἐγὼ ἡσυχάζω εἰς τὴν ἐδικὴν μου· ἀλλ' ἐγὼ πολεμοῦμαι ὅταν ἡ τάδε χώρα πάσῃ, ὡς μέρος τοῦ ὅλου ὅπου εἶμαι· ὁ Βούλγαρος πρέπει νὰ κινῆται ὅταν πάσῃ ὁ Ἕλληνας, καὶ τοῦτος πάλιν δι' ἐκεῖνον, καὶ ἀμφότεροι διὰ τὸν Ἄλβανόν καὶ Βλάχον.

Άρθρ. 35. Ὅταν ἡ Διοίκησις βιάζῃ, ἀθετῇ, καταφρονῇ τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ, καὶ δὲν εἰσακούῃ τὰ παραπονὰ του, τὸ νὰ κάμῃ τότε ὁ λαὸς ἢ κάθε μέρος τοῦ λαοῦ ἐπανάστασιν, νὰ ἀρπάξῃ τὰ ἄρματα, καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς τυράννους του, εἶναι πλέον ἱερὸν ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά του, καὶ τὸ πλέον ἀπαραίτητον ἀπ' ὅλα τὰ χρέη του. Ἄν εὐρίσκονται ὅμως εἰς τόπον, ὅπου εἶναι περισσότεροι τύραννοι, οἱ πλὴν ἀνδρεῖοι πατριῶται καὶ φιλελεύθεροι πρέπει νὰ πιάσουν τὰ περάσματα τῶν δρόμων, καὶ τὰ ὕψη τῶν βουνῶν, ἐν ὅσῳ ν' ἀνταμωθοῦν πολλοί, νὰ πληθύνῃ ὁ ἀριθμὸς των, καὶ τότε νὰ ἀρχίσουν τὴν ἐπιδρομὴν κατὰ τῶν τυράννων, κάμνοντες εἰς κάθε δέκα ἀνθρώπους ἓνα δέκαρχον, εἰς τοὺς 50 πεντηκόνταρχον, εἰς τοὺς ἑκατὸν ἑκατόνταρχον· ὁ χιλίαρχος ἔχει δέκα ἑκατοντάρχους, καὶ ὁ στρατηγὸς τρεῖς χιλιάρχους, ὁ δὲ ἀρχιστράτηγος πολλοὺς στρατηγούς.

Τὰ χρέη τῶν πόλεων, πολιτειῶν, χωρῶν, καὶ τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν, ὅπου ἐχρεωσοῦντο παρθέντα πρὸ πέντε χρόνων, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα ἐπληρῶντο διάφορον εἰς τοὺς δανειστάς, ἢ παροῦσα διοίκησις τὰ ἀναίρει, καὶ οἱ δανεισταὶ δὲν ἔχουν νὰ ζητοῦν εἰς τὸ ἐξῆς μήτε κεφάλαιον, μήτε διάφορον ἀπὸ τοὺς χρεώστας, ὡσὰν ὅπου ἐπῆραν τὰ δάνειά των, διότι διπλώνουν τὰ κεφάλαια εἰς πέντε χρόνους.

II

Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» Α' Εθνική Συνέλευσις

ΤΜΗΜΑ Α'

Περὶ Θρησκείας

§ α' – Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀνέχεται ὅμως ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν, καὶ αἱ τελεταὶ καὶ ἱεροπραγαίαι ἐκάστης αὐτῶν ἐκτελοῦνται ἀκωλύτως.

ΤΜΗΜΑ Β'

Περὶ τῶν Γενικῶν Δικαιωμάτων τῶν κατοίκων τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος

§ β' – Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσὶν Ἕλληνες, καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινὸς διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

§ γ' – Ὅσοι οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ὅμοιοι ἐνώπιον τῶν νόμων ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως ἢ βαθμοῦ, ἢ κλάσεως, ἢ ἀξιώματος.

§ δ' – Ὅσοι ἐξῶθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν ἢ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶν ὅμοιοι μὲ τοὺς αὐτόχθονας κατοίκους ἐνώπιον τῶν Νόμων.

§ ε' – Ἡ Διοίκησις θέλει φροντίσει νὰ ἐκδώσῃ προσεχῶς νόμον περὶ πολιτογραφήσεως τῶν ξένων, ὅσοι ἔχουσι τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνωσιν Ἕλληνες.

§ ς' – Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα καὶ τιμὰς ἔχουσι τὸ αὐτὸ δικαίωμα· δοτῆρ δὲ τούτων μόνῃ ἢ ἀξιοῦσιν ἐκάστου.

§ ζ' – Ἡ ἰδιοκτησία, τιμὴ καὶ ἀσφάλεια ἐκάστου τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων.

§ η' – Ὅλαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νὰ διανεμῶνται δικαίως εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ κλάσεις τῶν κατοίκων, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας· καμμία δὲ εἰσπραξις δὲν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου.

III

Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στον «Νόμο της Επιδάουρου» Β' Εθνική Συνέλευσις

ΤΜΗΜΑ Α΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Περὶ Θρησκείας

§ α΄. Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ανατολικῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀνέχεται ὅμως ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν, καὶ αἱ τελεταὶ καὶ ἱεροπραγαίαι ἐκάστης αὐτῶν ἐκτελοῦνται ἀκωλύτως.

ΤΜΗΜΑ Β΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Περὶ τῶν Πολιτικῶν Δικαιωμάτων τῶν Ἑλλήνων

§ β΄. Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσὶν Ἕλληνες, καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινὸς διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὅμοίως Ἕλληνές εἰσι, καὶ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἀπολαμβάνουσιν, ὅσοι ἔξωθεν ἐλθόντες, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν πάτριον ἔχοντες, καὶ εἰς Χριστόν πιστεύοντες ζητήσωσι, παρῆρσιαζόμενοι εἰς τοπικὴν Ἑλληνικῆς Ἐπαρχίας Ἀρχήν, νὰ ἐγκαταριθμηθῶσι δι' αὐτῆς εἰς τοὺς πολίτας Ἕλληνας.

γ΄. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ἴσοι ἐνώπιον τῶν Νόμων, ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως.

δ΄. Ὅσοι ἔξωθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν, ἢ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶν ἴσοι μὲ τοὺς Ἕλληνας ἐνώπιον τῶν νόμων.

ε΄. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι δεκτοὶ ἐπίσης εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά, καὶ εἰς ὅλας ἐν γένει τὰς τιμὰς· δοτῆρ δὲ τούτων μόνη ἐκάστου ἡ ἀξίότης.

ς΄. Ἡ ἰδιοκτησία, τιμὴ, καὶ ἀσφάλεια ἐκάστου Ἕλληνος, καὶ παντὸς ἀνθρώπου, ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκομένου, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Νόμων.

ζ΄. Ὅλαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νὰ διανέμονται δικαίως, καὶ ἀναλόγως εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας· κάμμία δ' εἰσπραξις δὲν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου· καὶ κανένας Νόμος περὶ εἰσπράξεως δὲν ἐκδίδεται, εἰμὴ διὰ ἓν καὶ μόνον ἔτος.

η΄. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ κοινοποιῶσιν ἄλλως τε καὶ διὰ τῶν τύπων τὰς δοξασίας των, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἀκολουθούσους τρεῖς ὅρους·

α΄. Νὰ μὴ γίνεταί λόγος κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

β΄. Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς κοινῶς ἀποδεδεγμένας ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς.

γ΄. Νὰ ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν.

θ΄. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος· ἀργυρώνητος δὲ παντὸς γένους, καὶ πάσης θρησκείας, ἅμα πατήσας τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι ἐλεύθερος, καὶ ἀπὸ τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

ι΄. Κανένας δὲν δύναται νὰ βιασθῇ νὰ διαφύγῃ τὸ ἀνήκον κριτήριον.

ια'. Καθένας δύναται νὰ ἀναφέρηται πρὸς τὸ Βουλευτικὸν ἐγγράφως προβάλλων τὴν γνώμην του περὶ παντὸς πράγματος.

ιβ'. Ἡ Διοίκησις πολιτογραφεῖ ἄλλοεθνεῖς κατὰ τοὺς ἀκολουθούτους ὅρους·

α'. Νὰ διατρίψωσι πέντε ὀλόκληρα ἔτη, καὶ εἰς τὸ διάστημα τοῦτο νὰ μὴν ἀποδειχθῶσι ποτὲ ἐγκληματῖαι, καὶ νὰ ἀποκτήσωσιν ἐντὸς τοῦ πενταετοῦς διαστήματος ἀκίνητα κτήματα ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ.

β'. Τὰ μεγάλα ἀνδραγαθήματα, καὶ αἱ σημαντικαὶ ἐκδουλεύσεις εἰς τὰς χρεῖας τῆς Πατρίδος, ἐνούμεναι μὲ τὴν χρησιότητα τῶν ἠθῶν, εἶναι δικαιώματα ἰκανὰ εἰς πολιτογράφησιν.

ιγ'. Ὁ πολιτογραφούμενος ἀπολαμβάνει ἀμέσως τὰ δικαιώματα, κατὰ τοὺς

§ β' . §' . καὶ ἡ. τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ Παραστάτου, μετὰ δέκα ἔτη τῆς πολιτογραφήσεως.

IV

Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου στο «Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ελλάδος» Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Περὶ Θρησκείας

Ἄρθ. 1. Καθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαγγέλλεται τὴν θρησκείαν του ἐλευθέρως, καὶ διὰ τὴν λατρείαν αὐτῆς ἔχει ἴσην ὑπεράσπισιν. Ἡ δὲ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι Θρησκεία τῆς Ἐπικρατείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας

2. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετος.

3. Σύγκειται ἀπὸ Ἐπαρχίας.

4. Ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος εἶναι, ὅσαι ἔλαβον καὶ θὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς δυναστείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Δημόσιον δίκαιον τῶν Ἑλλήνων

5. Ἡ Κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ Ἔθνος· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ.

6. Οἱ Ἕλληνες εἶναι,

α'. Ὅσοι αὐτόχθονες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, πιστεύουσιν εἰς Χριστόν.

β'. Ὅσοι ἀπὸ τοῦς ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν, ἦλθαν καὶ θὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, διὰ νὰ συναγωνισθῶσιν ἢ νὰ κατοικήσωσιν εἰς αὐτήν.

γ'. Ὅσοι εἰς ξένας Ἐπικρατείας, εἶναι γεννημένοι ἀπὸ πατέρα Ἕλληνα.

δ'. Ὅσοι αὐτόχθονες καὶ μὴ, καὶ οἱ τούτων ἀπόγονοι, πολιτογραφηθέντες εἰς ξένας Ἐπικρατείας πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Συντάγματος, ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, καὶ ὀρκισθῶσι τὸν Ἑλληνικὸν ὄρκον.

ε'. Ὅσοι ξένοι ἔλθωσι καὶ πολιτογραφηθῶσιν.

7. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων.

8. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι δεκτοί, ἕκαστος κατὰ τὸ μέτρον τῆς προσωπικῆς του ἀξίας, εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἐπαγγέλματα, πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά.

Τὸ δικαίωμα τῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ Πληρεξουσιότητος θὰ κανονισθῇ εἰς τὸν περὶ ἐκλογῆς νόμον, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιδιορθωθῇ καὶ δημοσιευθῇ ἀπὸ τὴν Βουλὴν.

9. Ὅσοι ξένοι ἔλθωσι νὰ κατοικήσωσιν ἢ νὰ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν Νόμων.

10. Αἱ εἰσπράξεις διανέμονται εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας δι- καίως, καὶ ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἐκάστου. Κἀμμία δὲ εἰσπραξις δὲν γίνεται χωρὶς προεκδομένον νόμον, καὶ κἀνεις νόμος περὶ εἰσπράξεως δὲν ἐκδίδεται εἰμὴ δι' ἓν καὶ μόνον ἔτος.

11. Ὁ νόμος ἀσφαλίζει τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἐλευθερίαν· κἀνεις δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐναχθῇ ἢ φυλακωθῇ εἰμὴ κατὰ τοὺς νομικοὺς τύπους.

12. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ τὰ κτήματα ἐκάστου, ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκομένου, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων.

13. Κἀμμία διαταγὴ περὶ ἐξετάσεως καὶ συλλήψεως ὁποῖωνδήποτε προσώπων καὶ πραγμάτων δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκδοθῇ, χωρὶς νὰ στηρίζεται εἰς ἱκανὰ δείγματα, καὶ νὰ περιγράφη τὸν τόπον τῆς ἐξετάσεως, καὶ τὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ συλληφθῶσιν.

14. Εἰς ὅλας τὰς ἐγκληματικὰς διαδικασίας ἕκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητῇ τὴν αἰτίαν καὶ φύσιν τῆς εἰς αὐτὸν προσαφθείσης κατηγορίας, νὰ ἀντεξετάζεται πρὸς τοὺς κατηγοροὺς καὶ τοὺς μάρτυρας, νὰ παρουσιάσῃ μαρτυρίας ὑπὲρ ἑαυτοῦ, νὰ λαμβάνῃ εἰς βοήθειάν του συμβούλους, καὶ νὰ ζητῇ ταχεῖαν ἀπόφασιν ἀπὸ τὸ δικαστήριον.

15. Ἐκαστος πρὸ τῆς καταδίκης του δὲν λογίζεται ἔνοχος.

16. Κάνεις δὲν κρίνεται δις δι' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἀμάρτημα, καὶ δὲν καταδικάζεται οὐδὲ προσωρινῶς στερεῖται τὰ κτήματά του, χωρὶς προηγουμένην διαδικασίαν. Πᾶσα δὲ ὑπόθεσις, ἅπαξ ὀριστικῶς δικασθεῖσα, δὲν ἀναθεωρεῖται.

17. Ἡ Κυβέρνησις ἠμπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ τὴν θυσίαν τῶν κτημάτων τινὸς διὰ δημόσιον ὄφελος, ἀποχρώντως ἀποδεδειγμένον, ἀλλὰ διὰ προηγουμένης ἀποζημιώσεως.

18. Αἱ βάσανοι καὶ αἱ δημεύσεις ἀπαγορεύονται.

19. Ὁ νόμος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ὀπισθενεργὸν δύναμιν.

20. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ συσταίνωσι καταστήματα παντὸς εἴδους, παιδείας, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας καὶ τεχνῶν, καὶ νὰ ἐκλέγωσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των.

21. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος. Ἀργυρώνητος δὲ ἢ δοῦλος παντὸς γένους καὶ πάσης θρησκείας, καθὼς πατήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀπὸ τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

22. Κάνεις δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ τὸ ἀνήκον δικαστήριον, οὐδὲ νὰ ἐμποδισθῇ ἀπὸ τὸ νὰ καταφύγῃ εἰς αὐτό.

23. Κάνεις δὲν δύναται νὰ μείνῃ εἰς φυλακὴν πλέον τῶν εικοσιτεσσάρων ὡρῶν, χωρὶς νὰ πληροφορηθῇ ἐπισημῶς τὰς αἰτίας τῆς φυλακώσεώς του· καὶ πλειότερον τῶν τριῶν ἡμερῶν, χωρὶς ν' ἀρχίσῃ ἢ ἐξέτασις.

24. Ὁ Κληρὸς, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς ἡμῶν Ἐκκλησίας, δὲν ἐμπεριπλέκεται εἰς κανὲν δημόσιον ὑπουργημα· μόνοι δὲ οἱ Πρεσβύτεροι ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλογέως.

25. Καθεὶς δύναται ν' ἀναφέρεται πρὸς τὴν Βουλὴν ἐγγράφως, προβάλλον τὴν γνώμην του περὶ παντὸς δημοσίου πράγματος.

26. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλέως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των, φυλάττοντες τοὺς ἀκολούθους ὅρους·

α' . Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

β' . Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὴν σεμνότητα.

γ' . Ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν.

27. Κανένας τίτλος εὐγενείας δὲν δίδεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν· καὶ κάνεις Ἕλληνας εἰς αὐτὴν δὲν ἠμπορεῖ, χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου, νὰ λάβῃ ὑπουργημα, δῶρον ἀμοιβήν, ἀξίωμα ἢ τίτλον παντὸς εἴδους ἀπὸ κανένου Μονάρχου, Ἡγεμόνα, ἢ ἀπὸ ἐξωτερικὴν Ἐπικράτειαν.

28. Τὰ ἐπίθετα Ἐκλαμπρότατος, Ἐξοχώτατος, κ.τ.λ. δὲν δίδονται εἰς κανένα Ἕλληνα ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας.

Εἰς μόνον τὸν Κυβερνήτην δίδεται τὸ ἐπίθετον Ἐξοχώτατος· ἀλλὰ καὶ τοῦτο συμπαύει μὲ τὸ ἀξίωμα του.

29. Κάνεις αυτόχθων, ἢ πολιτογραφημένος Ἕλληνας, κατοικῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν καὶ ἀπολαμβάνων τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου, δὲν δύναται νὰ καταφύγῃ εἰς προστασίαν ξένης Δυνάμεως· ἀλλῶς παύει νὰ ᾔναι πολίτης Ἕλληνας.»